

KIRIM'IN "SELF-DETERMINASYONU" NASIL YORUMLANABİLİR?

Ceren GÜRSELER*

Özet

Ukrayna'daki siyasi olaylar Kırım'ın self-determinasyonu ile sonuçlanmıştır. Ukrayna'dan ayrılıp Rusya'ya bağlanması eleştirilmesine neden olmuştur. Bu durum gerginleşen Rus-Batı ilişkilerinden ve self-determinasyon hakkının sorunlu yapısından kaynaklanmaktadır. Kırım ve Rusya'nın resmî açıklamalarında Kosova'nın self-determinasyona yer vermesi hem Kosova'nın hem de self-determinasyonun tartışılmasına sebebiyet vermiştir. Kosova ve Kırım örnekleri, uluslararası hukukta genelgeçer kabule sahip olan self-determinasyon hakkından farklıdır, aykırıdır. Her iki örneğin ortak noktaları da bulunmaktadır. Öncesinden özerklik gibi iç self-determinasyon seçenekleri uygulanmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Kosova ve Kırım, dış self-determinasyon seçeneğini kullanmayı tercih etmiştir. Siyasi koşullar eklenince self-determinasyonun ayrılık seçeneğiyle kullanılması için imkân bulunmaktadır. Bu durum iç self-determinasyon koşullarının iyileştirilmesini, hakkın mevcut halini değiştirmek isteyenlerin bahse konu alana odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: self-determinasyon, özerklik, Rusya, Kırım, Kosova

Abstract

Political events in Ukraine resulted in Crimea's self-determination. Its separation from Ukraine and unification with Russia caused criticisms. This situation is stemmed from tense relations between Russia and West and from the problematic structure of self-determination. In their official declarations, Crimea's and Russia's reference to Kosovo's self-determination leads to question Kosovo and self-determination. Examples of Kosovo and Crimea are different from and against the right of self-determination that has widespread acceptance in international law. Both instances have common elements. Previously, internal self-determination options like autonomy were tried to be implemented but they were not successful. Kosovo and Crimea preferred to use option of external self-determination. Through addition of political conditions, opportunity is offered to choose secession via self-determination. This situation indicates that internal self-determination options have to be enhanced and the ones who want to alter current character of the right have to focus on right's internal options.

Keywords: self-determination, autonomy, Russia, Crimea, Kosovo

* Dr., Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi, cerengurseler@gmail.com

Makalenin ana tezi Kırım'ın self-determinasyonunun hukuki olmadığıdır. Diğer taraftan Kırım'ın siyasi koşullara dayanan self-determinasyonu uluslararası hukuk ve uluslararası siyasette tek örnek değildir. Kosova, Güney Sudan Cumhuriyeti gibi farklı coğrafyalarda birçok örnek bulunmaktadır.

Kırım'ın bağımsızlık bildirisinde Kosova'nın self-determinasyonuna yer verilmesi iki örneğin beraber değerlendirilmesine neden olmaktadır. Kosova ve Kırım, her biri self-determinasyon örneği olarak nitelendirilebilirse, özel ve farklı koşullara sahiptir. Ortak noktaları da bulunmaktadır. Örneğin Kosova'nın ayrılığı ve Kırım'ın Rusya ile birleşmesi, uluslararası hukukta kabul gören self-determinasyon hakkından farklıdır.

Kırım bağımsızlığını ilan ederek sonrasında Rusya ile birleşerek kullandığı self-determinasyonu ile özellikle Batı dünyasının tepkisini çekmiştir. Getiren eleştiriler Kırım'ın hakkı talep etmesi ve uygulayış biçimi gibi siyasi-sidir. Moskova'ya çeşitli yaptırımların uygulanmasıyla somutlaşan Batı-Rusya arasındaki sürecin, "Yeni Soğuk Savaş"ın eski parametrelerine dayandığı görülmektedir.

Self-determinasyonun Kırım örneği, uluslararası hukuk ve uluslararası siyasetten ayrı düşünülmemektedir. Self-determinasyon hakkının çeşitli siyasi unsurlar eklenerek değiştirilmesine, yeniden tanımlanmasına odaklanan mevcut tartışmalar bünyesinde gerçekleşmiştir.

Kırım'ın self-determinasyonunun inceleneceği bu çalışma, üç ayrı bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Kırım'da yaşanan olaylar ve neticesinde self-determinasyon hakkının uygulanması ele alınacaktır. Sonraki bölümde uluslararası hukukta genelgeçer kabul gören self-determinasyon hakkına kısaca değinilecektir. Son olarak Kırım self-determinasyonunun çeşitli yönleri incelenecek ve Kosova self-determinasyonu ile arasında karşıtlık ve benzerlik ilişkisi kurulacaktır.

16 Mart 2014'te referanduma giden Kırım, Rusya ile birleşme kararını yüzde 95,5'lik oy oranıyla almıştır. Self-determinasyon, Kırım Parlamentosu'nun 6 Mart 2014'de Ukrayna'dan ayrılma ve sonrasında düzenlenen referandum ile Rusya Federasyonu ile birleşme kararının alınması ile gerçekleşmiştir. Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin self-determinasyonu talep etmesi, kullanması ve ilgili süreç; Kiev başta olmak üzere Ukrayna'da cereyan etmiş olağandışı siyasi olaylara tepki niteliğini taşımaktadır.

II. Ukrayna'daki 2013-14 Kışı Siyasi Süreci

2013 ve 2014 kışında Ukrayna'da yaşanan gelişmeleri kısaca ele almak Kırım self-determinasyonunu anlamak için önemlidir. İlk öne çıkan etmen Rusya-Avrupa Birliği (AB) ve Ukrayna ilişkilerinin bölge siyasetini ve istikrarını etkileyebilmesidir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle artan Rusya-Avrupa rekabeti 2014'de Kiev'de yeniden etkisini göstermiştir. Tetikleyici gelişme, AB-Ukrayna ilişkilerini geliştirecek adımların Kiev yönetimi tarafından

atılmamasıdır. Kasım 2013'te eski devlet başkanı Viktor Yanukoviç, Ukrayna-Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması'nı imzalamamış akabinde Avrupa Meydanı'nda muhalifler gösterilerine başlamıştır. Tepkilerin üzerine hükümet istifa etmiştir. Rusya'nın çıkarlarını düşündüğü gibi gerekçelerle Yanukoviç üzerinde baskı artmıştır. Neticesinde ülkeden ayrılarak Yanukoviç devrilmiştir. Yerine yeni isim atanmış, geçici hükümet kurulmuştur. 25 Mayıs'ta düzenlenen seçim ile Petro Poroşenko Ukrayna devlet başkanlığı koltuğuna oturmuştur.

Rus yanlısı milisler ve Ukrayna ordusu ile çatışmalar çıkmıştır. Başta Doğu Ukrayna olmak üzere farklı bölgelerde çatışmalar ve gerginlik devam etmektedir. Önemli kentler üzerinde ayrılık yanlısı ve Ukrayna ordusu arasında çatışmalar sürmekte ve kentlerin kontrolü ele geçirilmeye çalışılmaktadır. Luhansk ve Donetsk'te referandumlar düzenlenmiş ve Ukrayna'dan ayrılma sonucu çıkmıştır.

Kırım'da hareketlenme ise Şubat 2014'de başlamıştır. Kiev'deki yeni yönetime karşı Kırım'da Rus yanlısı kesim protesto gösterileri düzenlemiştir. Batı'nın Rusya'ya ait olduğunu iddia ettiği; Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in ise yerel meşru müdafaa güçleri olarak nitelendirdiği silahlı birlikler Kırım'da devlet kurumlarını ele geçirmiştir.

Ukrayna-Rusya ilişkileri gergindir. Bu gerginlik Moskova'nın ABD ve Avrupa ile ilişkilerine de yansımaktadır. "Eskinin yeni Soğuk Savaşı'nın bilindik kamplaşması" Ukrayna-Kırım ve self-determinasyon üzerinde etkisini göstermektedir. Gerginlik, Batı'nın Ukrayna ve Kırım politikaları nedeniyle Rusya'ya çeşitli yaptırımlar uygulamasına kadar gitmektedir.

III. Kırım'ın Self-Determinasyonu

Kırım'ın self-determinasyonu incelerken kısaca tarihine değinilecektir. Ayrıca idari statüsü ve demografik yapısı self-determinasyon tezlerini anlamak için önemlidir.

1. Kırım'ın Tarihi ve İdari Özellikleri

Kırım tarihi denilince akla ilk olarak Tatarlar ve bölge üzerindeki tarihi, siyasi etkileri gelmektedir. Bölge 1475'e kadar bağımsız bir yapıya sahip olmuştur. Sonrasında Kırım Hanlığı Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Bahse konu yapı beraberinde Kırım için ayrıcalıklar ve özgürlükler getirmiştir (Wydra 1998:112 dipnot 2). 1775 itibarıyla Kırım'da Rus etkisi hissedilmektedir. 1783'te Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir.

a. Kırım'ın Tarih Boyunca İdari Statüsü

Kırım'ın tarihi boyunca idari statüsü; Ukrayna-Kırım-Rusya siyasi ilişkilerini, bugünkü self-determinasyonu ve ilgili süreci anlamak için kullanılmaktadır. Rus etkisi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dönemi, Ukrayna yönetimi ve Soğuk Savaş dönemi bölgenin idari statüsünü

etkilemiştir. İnceleme alanının geniş olmaması için bu çalışmada Sovyet dönemi ve sonrasına odaklanılacaktır.

Kırım'ın Ukrayna sınırlarına dâhil edilmesiyle Kiev-Simferopol arasında gerginlik, ilişkilerin bir parçası haline gelmiştir. Bu durum; Kırım'ın çeşitli idari taleplerde bulunmasından, Ukrayna'nın bunları çoğu zaman reddetmesinden ve Rusya'nın politikalarından kaynaklanmaktadır.

Kırım'ın idaresi Sovyet ve Ukrayna dönemlerinde değişiklik göstermiştir. İki ayrı ülkenin yönetimi altına girmesi, bölgenin statüsünde çözüme ulaşılamamasında etkili olmuştur. Özerk cumhuriyet ve *oblast* statüleri Sovyet döneminin Kırım'daki belirleyici unsurlarıdır. Fakat Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasıyla eski statüsüne tekrardan sahip olmak istemiştir. Ukrayna içerisinde Kırım'ın statüsünün ve yerel yönetimlerin yetkisinin kendine has olduğu kaydedilmektedir (Malyarenko vd. 2013: 919).

-Rus İmparatorluğu ve SSCB Altında Kırım'ın İdari Statüsü

Rusya 1783'te Kırım'ı ilhak etmiştir. SSCB'nin kurulması ile bölge Sovyet çatısı altına girmiş ve özerk cumhuriyet statüsüne sahip olmuştur. Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti sınırları içerisinde 1921'de Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Eylül 1942-Ekim 1943 dönemi arasında Almanya'nın yönetiminde kalmıştır. Kırım'ın Almanya'ya destek olduğu, Nazilerle işbirliği yapıldığı tezleriyle 1944'te Tatarlar bölgeden sürülmüş, Kırım özerkliğini 1945'te kaybetmiş ve *oblast* oluşturulmuştur (Wydra 2004: 113) yani Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti bünyesine "etnik Ruslar tarafından işgal edilmiş bölgeye" (Bowring 2005: 82) dönüştürülmüştür. 1954'de dönemin Sovyet lideri Nikita Hruşov tarafından Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devredilmiştir.

-Ukrayna Altında Kırım'ın İdari Statüsü

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Kırım'ın özerklik, öz yönetim gibi talepleri artmıştır. SSCB'nin çözülme süreci, Kiev'in bunla bağlantılı adımları üzerine Kırım da idari statüsünde değişiklik hedeflemiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla ve Ukrayna'nın bağımsızlığına kavuşmasıyla Kırım; ayrılık, özerkliğin yanında daha fazla yetkiye ve kültürel haklara sahip olma gibi çeşitli taleplerini daha sık dile getirmeye başlamıştır. Çoğu zaman Kiev ve Kırım farklı görüşlere sahip olmuştur. Sorunun çözümsüz kalması Kırım'ın dönem dönem isteklerini tekrarlamasına engel teşkil etmemiştir.

22 Temmuz 1990'da, SSCB varlığını sürdürürken, Ukrayna'nın bağımsızlık bildirisinde bulunmasından sonra Kırım *oblast* statüsünün feshedilip tekrar özerklik statüsüne sahip olmak için başvuruda bulunmuştur. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'nın ancak 1996'da anayasaya sahip olması Kırım'ın çeşitli taleplerde bulunması ve ilgili çözümün aranmasından kaynaklanmaktadır.

1991'de Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmak için çabalarda bulunmuştur. SSCB altındaki ve Birlik Antlaşması'na taraf olan Kı-

rım Özerk Cumhuriyeti'nin kurulmasını talep etmiştir. Bu yönde Ocak 1991'de Kırım'da referandum düzenlenmiş; yüzde 90'dan fazla oy oranıyla kabul sonucu çıkmıştır. Şubat 1991'e gelindiğinde ise Ukrayna Yüksek Sovyeti, Kırım'a Ukrayna sınırları içerisinde özerklik statüsü veren kararı benimsemiştir (Bowring 2005: 82).

1992'ye gelindiğinde ise Kırım, farklı adımlar atmıştır. Kırım Yüksek Sovyeti, Şubat 1992'de cumhuriyet ilan etmiş, statüsünü yükseltmiştir. Karşılığında da Kiev daha fazla öz-yönetişim olanağı sunmuştur. Mayıs 1992'de anayasa hazırlanmış ve Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılma hakkı olduğu savunulmuş ve bağımsızlık ilan edilmiştir. Fakat sonradan anayasada yapılan değişiklikle Ukrayna'nın parçası haline gelmiştir. Ukrayna Parlamentosu akabinde toplanmış; bağımsızlık bildirisini feshetmiştir. Kırım'a Özerk Cumhuriyet statüsü vermiştir.

Ukrayna'nın sınırları içerisinde adı Kırım Özerk Cumhuriyeti olmuştur. Parlamento, hükümet ve dil konusunda bazı haklar verildiği kaydedilmektedir (Värk 2014). Anayasası, bakanlar kurulu, bayrağı bulunmakta idi. 1996 Ukrayna Anayasası'nda Kırım ile ilgili kısım Bölüm X'dur. 134. maddeye göre Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'nın ayrılmaz parçasıdır. Ukrayna Anayasası'nda belirlenen çerçeveler neticesinde faaliyet göstermelidir. 135. maddeye göre de Kırım Anayasası'nın Ukrayna Parlamentosu tarafından onaylanması gerekmektedir. Ayrıca Ukrayna Devlet Başkanı'nın bu yasal faaliyetleri askıya almaya yetkisi bulunmaktadır. Ukrayna Anayasa Mahkemesi'ne temyize gidilebilir (Bowring 2005: 88). Bill Bowring'e göre Ukrayna sınırları içerisindeki diğer bölgesel yönetimlerden yetki farklılığı bulunmamaktadır (2005: 88). Oysa bağımsızlığını kazanmasından bu yana Ukrayna'nın içerisindeki tek özerk bölge Kırım'dır (Bowring 2005: 78). Kırım Anayasası'nın Ukrayna Parlamentosu tarafından onaylanması ve yasa faaliyetlerinin Ukrayna Anayasası ile uyumlu olması şartları, 1996 Anayasası'nın yani Ukrayna'nın ilk anayasasının kabulü ile Kırım'daki idari yapının daha çok temsili karaktere büründüğünü (Tatarenko 2014) göstermektedir.

2. Kırım'ın Demografik Yapısı:

Kırım'ın demografik yapısı da self-determinasyonun anlaşılmasında önemlidir. Rusya'nın sonra da Sovyetlerin etkisi altına girmesiyle bölgeye Rus nüfusu artarak gelmiş ve Kırım Tatarlarını bugünkü gelinen tabloda sayıca geçmiştir.

Ukrayna'nın 2001 nüfus sayımı verilerine göre Kırım'ın nüfusunun yüzde 58,3'ünü (1.180.400) Ruslar oluşturmaktadır (Bowring 2005: 78). Sonrasında Ukraynalılar ve Tatarlar en büyük etnik gruplar olarak sıralanmaktadır. Nüfusun çoğunluğu Hristiyan'dır. Ukrayna genelinde tek resmî dil Ukraynaca'dır. Kırım'da resmî dil Ukraynaca'dır (Wydra 2004: 128),

lingua franca ise Rusçadır (Wydra 2004: 128). 1998 Kırım Anayasası'na göre Kırım'ın resmî dili Ukraynaca'dır (Wydra 2004: 127).

3.Kırım'ın Self-Determinasyon Gerekçeleri

Kırım, Rusya ile birleşme yönünde kullandığı self-determinasyonunu açıklarken siyasi ve siyasi temellerde şekillendirdiği hukuki gerekçelere dayanmaktadır. Kırım Anayasası parlamentoya ne ayrılık kararı alması ne de bu çerçevede referandum düzenlemesi için yetki vermektedir. Ukrayna Anayasası'nda da söz konusu yetki bulunmamaktadır.

a. Kırım'ın Hukuki Tezleri

- Anayasaya Dair Tezler

Kırım, Rusya ile birleşme kararının Ukrayna Anayasası'nı ihlal ettiği tezlerine yine anayasa üzerinden karşı çıkmaktadır. Eski devlet başkanı Yanukoviç'in görevden alınmasını Kiev'in anayasayı ihlali olarak yorumlamaktadır. Bahse konu dönemde siyasi uzlaşmanın sağlanmasına yaklaşıldığına ve hükümetin istifasına dikkat çekilmektedir. Anayasal sürecin askıya alındığını, Ukrayna'da darbenin gerçekleştiğini iddia etmektedir. Ukrayna'daki sürecin anayasal çerçevesinin bulunmadığını ve Kiev'in buna bağlı olarak anayasal gücü olmadığını öne sürmektedir. Kırım Rusya ile birleşme kararının Ukrayna Anayasası'nı ihlal etmediğini savunmaktadır.

- Uluslararası Hukuka Başvurulması

Kırım, bağımsızlık bildirisinde BM Andlaşması'na da göndermede bulunmuştur. Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Kosova ile ilgili kararına da yer vermiştir. Böylelikle uyguladığı self-determinasyonunun BM ve UAD gibi gerek uluslararası hukukta gerekse de self-determinasyonda önemli rolü olan kurumların anlayışına uygun olduğunu öne sürmektedir.

b. Kırım'ın Siyasi Tezleri

Kırım, Rusya'yla birleşme yönünde kullandığı self-determinasyonunu açıklarken siyasi ve siyasi temellerde şekillendirdiği hukuki gerekçelere dayanmaktadır. Kırım, halkın gerek karara gerekse referandumun düzenlemesine destek vermesine dikkat çekmiştir. Böylelikle hukuki temelde getirilen eleştirilere karşı siyasi açıklamalarla cevap vermektedir.

c. Kırım'ın Kültürel Gerekçeleri

Diğer siyasi self-determinasyon hareketlerinde görüldüğü üzere kültüre dair tezlere de Kırım self-determinasyonunda başvurulmuştur. Rus kökenli vatandaşların dillerini yani Rusça'yı rahatça kullanamadıkları, kültürlerini koruyamadıkları ve yaşayamadıkları savunulmuştur. Self-determinasyon ile bu sorunların çözülebileceği iddia edilmiştir.

Kiev yönetiminin politikaları dışında Ukrayna toplumunun da çeşitli hareketleri Kırım'ın self-determinasyon talebini dile getirmesinde etkili

olmuştur. Rusya'ya ve Rus etkisine tepki bulunmaktadır. Rusça'nın statüsü örnek olarak yararlıdır. Kiev'in Rusça'nın bölgesel veya dil olmasına ve akabinde ikincil dil olmasına dair kararı gelen tepkiler ve gösterilen muhalefet nedeniyle geri çekilmiştir.

4. Ukrayna'nın Kırım'ın Self-Determinasyonuna Karşı Tutumu ve Gerekçeleri

Kiev, Kırım'ın self-determinasyon sürecine ve gerekçelerine karşı çıkmıştır. Ukrayna'nın yanında uluslararası kesimin bazı aktörleri Kırım referandumunun tek taraflı olarak düzenlendiğini ve hukuka aykırı olduğunu kaydetmektedir. Ukrayna Anayasası'na göre toprak bütünlüğüne dair konular ülke genelinde düzenlenecek bir referandumla belirlenmelidir.

Kırım'ın teşebbüslerine karşı Ukrayna başta siyasi ve idari adımlar atmıştır. Kırım bölgesel meclisi feshedilmiştir. Kırım Parlamentosu'nun kararının ve referandumun düzenlenmesinin Ukrayna anayasasını ihlal ettiği Anayasa Mahkemesi tarafından açıklanmıştır.

Kiev, Kırım'a karşı verdiği cevaplarında self-determinasyonun iç seçeneklerine odaklanmıştır. Yaşanan soruna bu bağlamda cevap aranması gerektiği görüşü hâkimdir. Sıralama olarak dış self-determinasyon seçeneklerinden ziyade iç self-determinasyon seçeneklerinin uygulanmasına öncelik vermiştir. Tabloda düzelme olmazsa veya sorunda çözüme ulaşılmazsa, Kiev üzerine düşeni yerine getiremezse dış da dâhil self-determinasyonun diğer seçeneklerinin gündeme alınabileceğini savunmuştur.

Kırım'ın self-determinasyonuna getirilen bir başka eleştiri de referandum öncesinde ve sonrasında bölgede Rus askerî varlığının bulunmasıdır. Kırım'ın bağımsızlığının Rus askerî varlığının neticesinde gerçekleştiği savunulmaktadır (Stepanowa 2014). Bu eleştiri referandumun meşruluğu ile ilgilidir. Uluslararası hukuka göre referandum esnasında seçmenler herhangi bir baskı altında kalmadan, demokratik ortamda oy kullanmalıdır.

5. Rusya'nın Kırım Self-Determinasyonuna Yönelik Tutumu

Rusya'nın tarihi, Kırım ve Ukrayna ile ilişkileri ve Kırım'ın Rusya'yla birleşmesi Moskova'nın bu çalışmada yer almasına neden olmuştur. Kırım; Rusya, Ukrayna ve de Rusya dışındaki Ruslar için etkiye ve öneme sahiptir. Moskova'ya göre Kırım self-determinasyon hakkını kullanmıştır. Siyasi, hukuki gerekçelerle kararını meşrulaştırmaya çalışmıştır.

a. Rusya'nın Siyasi Gerekçeleri

Siyasi self-determinasyonu talep eden ve uygulayan diğer örneklerde görüldüğü gibi etnik kimliğe dayalı hakların self-determinasyonu çalıştırarak korunmasının amaçlandığı savunulmaktadır. Moskova, Kırimluların etnik haklarının ihlal edildiğini öne sürmektedir.

Öte yandan Rusya Devlet Başkanı Putin, süreçle ilgili açıklamalarında Kırım'ın self-determinasyonuna yeni ve farklı bir boyut eklemiştir. Kiev'deki gelişmelerden sonra Rus kökenlilerin can güvenliğinin tehlikede olduğu ve can güvenliğinin sağlanması için böyle bir adım atıldığını kaydetmiştir. Rus kültürüne karşı çıkan aşırı sağcı güçlerin Ukrayna'da yönetime geldiğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda koruyucu önlem olarak self-determinasyonun kullanılması gerektiği öne sürülmüştür.

-Kırım'ın Self-Determinasyonda Tarihi Hakkı

İki kesim arasında tarihi ve yakın ilişkiler bulunmaktadır. Ukrayna ve Rus ortak tarihinin bölgede Rus hâkimiyetinden çok önce başladığına kimi kaynaklar (Kissinger 2014) dikkat çekmektedir. Kırım'daki Rus topluluğu zaten Rusya'nın yakın çevre politikasının en önemli temellerinden olan "Rus etnik varlığı"nın bir örneğini teşkil etmektedir (Erol 2014: 5). Böylelikle Kremlin, Kırım'ın önceden Rus dünyasının parçası olduğunu hatırlatarak Kırım'ın self-determinasyon için tarihi hakkını çalıştırabileceğini savunmuştur.

b. Rusya'nın Hukuki Gereçekleri

-BM Andlaşması

Kırım gibi Rusya da BM'ye atıfta bulunarak self-determinasyonu meşrulaştırmaya çalışmıştır. Putin, Kırım'ın Rusya'yla birleşmesinden sonraki yaptığı konuşmasında self-determinasyonun hukukiliğini vurgulamak için bahse konu hak ile BM Andlaşması'nın Kırımlılar tarafından kullanıldığına dikkat çekmiştir (Värk 2014).

-Kosova Self-Determinasyonuna Başvurulması

Kosova self-determinasyonu, Kremlin tarafından Kırım'ın self-determinasyonu için bir emsal olarak değerlendirilmiştir. Kırım'ın Rusya ile birleştiği konuşmasında Putin, UAD'nin Kosova kararına dayanarak uluslararası hukukun bağımsızlık ilanını yasaklamadığını kaydetmiştir.

Putin, Sırbistan'dan ayrılan Kosova'ya ilişkin izlenen veya takip edilen sürecin aynısının Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılmasıyla mevcut dönemde yaşandığını savunmuştur. Böyle bir adımın meşru olduğunu ve Kiev yönetiminin onayının alınmasına gerek olmadığını öne sürmüştür. Moskova, Kosova örneğine başvurarak Batı'nın olası eleştirilerine cevap vermeye çalışmış ve geçmişe göndermede bulunmuştur.

IV. ULUSLARARASI HUKUKTA SELF-DETERMİNASYON HAKKI

Self-determinasyonun kökeni 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne kadar gitmektedir. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, sömürgeciliğin tasfiyesi olarak ayrılabilir çeşitli dönemlerden geçmiş ve self-determinasyon yıllar geçtikçe değişikliğe uğramıştır. Mevcut dönemde self-determinasyon incelemeleri ve politikaları gerek uluslararası hukuk

gerekse uluslararası ilişkilerde tartışma yaratmaktadır. Kırım ve Kosova bu bağlamda öne çıkan örneklerdendir. Hukuki unsurlar sorgulanmaktadır.

Öte yandan istikrara tehdit olabileceği gerekçesiyle self-determinasyonun ve self-determinasyonla bağlantılı olayların gündemdeki yerleri hızlıca değişebilmektedir. Batı Sahra, İskoçya gibi farklı coğrafyalarda self-determinasyon talepleri mevcuttur. Silahlı mücadele dâhil olmak üzere çeşitli araçlarla self-determinasyon hakkı talep edilmekte ve çalıştırılmak istenmektedir. 2007 yılı rakamlarına göre dünyada self-determinasyondan kaynaklanan yirmi altı silahlı çatışma bulunmaktadır (Weller 2009: 112 dipnot 1). Self-determinasyon kaynaklı elli beş tane sorununun ise silahlı çatışmaya dönüşülebileceği; on beş tane sorunun ise çözülmesine rağmen yeniden gündeme gelebileceği kaydedilmektedir (Weller 2009: 112 dipnot 2).

Günümüzde self-determinasyon taleplerinin birçok ortak özelliği bulunmaktadır. Sömürge döneminin bitmesiyle etnik kimlik, milliyetçilik odaklı çatışmalarda self-determinasyon hakkı talep edilmektedir. Sömürge düzleminden çıkarılması ve siyasi koşulların hakkın belirleyici unsuru olması amaçlanmaktadır. Ayrıca "azınlıkların korunması, ülke sınırları içinde çeşitli siyasi seçeneklerin" uygulanması gibi çeşitli seçenekler self-determinasyon hakkına dâhil edilmek istenmektedir (Spector 2011: 112).

1. Self-Determinasyon Hakkı nedir?

Self-determinasyon, genel itibariyle herhangi bir dış etkiye ve baskıya maruz kalmadan halkların ekonomik, siyasi ve kültürel geleceğini belirleme hakkıdır. Uluslararası hukukta içtihadattan ve BM gibi uluslararası kuruluşların kararlarından, devletlerin karar ve davranışlarından hakkın içeriği anlaşılmaktadır; çünkü self-determinasyon genelgeçer tanıma sahip değildir.

BM Andlaşması'nda hakka yer verilmiştir fakat tanımlamaya gidilmemiştir. Birinci Maddesi'nin ikinci fıkrasında "self-determinasyona" (*kendi geleceğini kendilerinin belirlenmesi ilkesine*)¹ değinilmiştir. Dostça ilişkilerin temellerinden biri olarak nitelendirilmiştir. 55. Madde'de yine self-determinasyon terimi (*kendi yazgılarını kendilerinin belirlenmesi*)² anlamında kullanılmıştır. Bu maddede barış ve dostça ilişkilerin temellerinden biri olarak belirtilmiştir. 76. Madde'de ise *self-government* ilkesine başvurarak dolaylı bir referansla özerk olmayan bölgeler başlığı altında kullanılmıştır. 1960'da sömürge yönetimi altındaki bölge ve halklara bağımsızlık verilmesine ilişkin bildirgeyle self-determinasyonun içeriği belirlenmiş ve uyum sağlanmıştır (Spector 2009: 34).

"Tüm halkların" self-determinasyona 'hakkı' olduğuna dair bir ifade BM Andlaşması'nda yoktur (Pomerance 1982: 12). Fakat sonradan bu yönde bir ifade farklı bir metinde kullanılmıştır. 1960 tarihli 1514 sayılı Sömürge

¹ Vurgu yazar tarafından yapılmıştır.

² Vurgu yazar tarafından yapılmıştır.

İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildiri'nin ikinci maddesine göre tüm halkların self-determinasyon hakları bulunmaktadır. Bu hakkın kapsamında özgürce siyasi statülerini belirleyebilirler; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini gerçekleştirebilirler ("1514 (XV). Declaration on the Granting of Independence to colonial countries and peoples": <http://www.un.org>: 67) Michla Pomerance'a göre bahse konu karar "BM'nin Yeni Self-Determinasyon Kanunu"nun temeli olarak yorumlanabilir (1982: 12).

BM Andlaşması'na uygun olarak BM Genel Kurulu'nun Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk ilkeleri konusundaki 2625 sayılı ve 1970 tarihli bildirgesi de self-determinasyon konusundan başvuru en önemli kaynaklardan biridir. İlgili metinde "halklar BM Antlaşması'nda belirtilen eşit haklar ve self-determinasyon ilkesi uyarınca herhangi bir dış etki altında kalmadan siyasi statülerini seçme ve siyasi, ekonomik ve kültürel gelişme, kalkınma hakkına sahiptir; diğer devletler de buna saygı duymalıdır" (Nayar 1975: 335) ifadesi kullanılmıştır.

Self-determinasyon kapsamında uygulanacak seçenekler ise; bağımsız ve egemen bir devletin kurulması, bağımsız bir devletle birleşme, bağımsız bir devlete bağlanma ve ilgili halk tarafından belirlenecek herhangi bir siyasi çözüm olarak belirtilmiştir.

a. Self-determinasyon Hakkının Öğeleri

Yukarıda self-determinasyonun belirli tanıma sahip olmadığı ifade edilmiştir fakat bu durum genel bir kavramın oluşmadığı anlamına gelmemektedir. BM'nin kararlarına, içtihadı, çeşitli andlaşmalara göre self-determinasyonu çalıştıracak öğeler bulunmaktadır; birer koşul niteliğini taşımaktadır. En önde gelen kavramlar sömürge, sınırlar ve halktır.

-Sömürge Kavramı

Self-determinasyon hakkının talep edilmesinde, çalıştırılmasında ve uygulanmasında başat koşul sömürge varlığıdır. Uluslararası hukukta genelgeçer kabule sahip olan self-determinasyon hakkı bağlamında sömürge kavramının kullanılması için de çeşitli koşullar öne sürülmektedir. Emperyalizm döneminin yaşanması bir örnektir. Sömürgeci devlet ile sömürge yönetimi arasında okyanus olması yani sömürge yönetiminin deniz aşırı olması gerekmektedir. Yani sömürgeciliğin ve sömürge varlığının anlaşılmasında kullanılan bir başka öğe tuzlu su/*salt water* teorisidir (Weller 2009: 113 dipnot 5). Sömürge yönetimi, coğrafi olarak ayrı ve farklı kültüre sahip muhtar olmayan bölge üzerinde kurulmalıdır (Ezetah 1999: 452). Sömürgeci devlet farklı bir ırktan oluşmalı ve sömürge yönetimi altına aldığı bölgeyi kuvvet kullanma gibi yollarla ele geçirmelidir. Buna ek olarak bölgeye yönelik ekonomik sömürü politikası da uygulanmalıdır (Weller 2005a: 10).

Örneğin BM Genel Kurulu'nun 1541 sayılı ve 1960 tarihli self-determinasyona ilişkin kararında sömürgeci devletin "coğrafi olarak ayrı bir yapılanma

olması ve yönetilen ile yöneten kesim arasında etnik ya da kültürel açıdan farklılığın bulunması" (McCorquodale 1992: 601) gerektiği kaydedilmektedir. Self-determinasyon hakkının bugünkü halini almasında ve kimi kararların uygulanmasında BM'nin yadsınamaz önemi bulunmaktadır.

-Sınır Kavramı

Sömürge kavramı yanında self-determinasyon ilkesinin bir başka belirleyici ögesi de sınırdır. Başka bir deyişle sömürge yönetimlerinin sınırları ve sonrasında bağımsızlığını kazanan yeni devletin sınırları arasında uyum olması gerekmektedir. Aynı sınırlara sahip olunması self-determinasyonu çalıştıran öğelerden birini teşkil etmektedir.

Uti posseditis ilkesi de bu bağlamda yardımcı bir unsurdur. Mevcut dönemde sahip olunan sınırlar anlamına gelmektedir. Sömürge döneminden kalan sınırların korunması, zilyedin durumunun olduğu gibi muhafaza edilmesi ile bağlantılıdır. Yeni devletin kurulmasıyla sınırlarda başka bir devletin aleyhine değişikliğin olmaması amaçlanmıştır.

-Halk Kavramı

Self-determinasyon ilkesinin bir diğer önemli ögesi halktır. Ancak halk tanımına uyan kesim self-determinasyonu talep edebilecek ve bu haktan yararlanabilecektir. Mevcut dönemde terim sadece sömürge yönetimi altında yaşayan halkları içermektedir. Öte yandan bu kavramın millet ve devlet gibi unsurların yerine de kullanıldığı görülmektedir.

Halk kavramı self-determinasyonun *self'i* ile de yakından ilgilidir. "Etnik kimliğe, kültürel homojenliğe, dil birliğine, ulusal karasal birliğe, tarihsel geleneğe, ortak ekonomik yaşama, ortak kültürel hayata, dini ya da ideolojik yakınlığa, sömürge öncesi siyasi ve idari düzene" (Ezetah 1999: 455) sahip olmak *self* olarak tanımlanmak için ortaya sürülen bazı şartlardır. *Self* olarak nitelendirilip self-determinasyon hakkını talep edebilmek için söz konusu grubun veya toplumun farklı hissetmesi, farklı özelliklere sahip olması ve bu özelliklerin vurgulanması gerekmektedir. Açık bir şekilde self-determinasyon talebi dile getirilmelidir (Ezetah 1999: 454).

-Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Self-Determinasyon

Halkın yanında uluslararası hukuka göre ulusal kurtuluş hareketlerinin de self-determinasyonu talep etme ve çalıştırma hakları bulunmaktadır. Şayet bu hak verilmiyorsa o grup için ayrılıkçı hareket nitelenmesinin kullanılması gerekmektedir. Ulusal kurtuluş hareketi bağlı olduğu halkının temsilcisi olarak tanınmakta ve bağımsızlık talebi kabul edilmiş olmaktadır (Pazarıcı 1999: 23). Fakat self-determinasyon yine gündeme sömürge yönetimi şartını getirmektedir. Hüseyin Pazarıcı'ya göre BM'nin uygulamalarında bahse konu hareketlerin "**self-determination** hakkına sahip olduğu kabul edilen sömürgecilikten kurtulma (**decolonization, décolonisation, Dekolonisierung**) durumundaki toplulukların tanınması ile sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir" (Pazarıcı 1999: 23).

2. Self-Determinasyonun Seçenekleri

BM Genel Kurulu'nun 1541 sayılı kararının altıncı maddesine göre bağımsız devlet kurmak, başka bir devlet ile birleşmek ve bağımsız bir devlete bağlanmak sömürge halklarının self-determinasyon seçenekleri olarak gösterilmiştir ("1541 (XV). Principles which should guide Members in determining whether or not obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the Charter", <http://www.un.org>). Self-determinasyonun seçenekleri olan ayrılık, birleşme ve bağlanma için uluslararası hukuka göre kullanılması gereken araç referandumdur.

a. Ayrılık

Self-determinasyonun bugüne kadar farklı coğrafyalardaki örneklerinde en çok ayrılık seçeneği uygulanmıştır. Hak, ayrılık ile eş anlamlı algılanır hale gelmiştir. Uluslararası hukukun self-determinasyon ve ayrılık ilişkisine dair kesin bir ifadeye bulunmaması bu seçeneğin neden fazla uygulandığı sorusuna cevap teşkil etmektedir. Ne ayrılığa karşı çıkan ne de ayrılığı kabul eden bir yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

Fakat uluslararası hukukun yukarıda belirtilen yaklaşımı herhangi bir kısıtlama getirilmediği anlamına da gelmemelidir. Self-determinasyon hakkı talep edilirken, sonrasında değerlendirilirken iki ilkenin altı çizilmiştir: ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması. Örneğin 1514 sayılı Sömürge İdaresi Altında Yaşayan Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin BM Genel Kurulu kararı, self-determinasyonun uygulanmasında ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün ihlal edilmesine karşı çıkmaktadır. Fakat bu iki ilkeye rağmen ayrılık seçeneği uygulanmaktadır.

BM, kimi ayrılık teşebbüslerinin istikrarsızlığa neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Örgütün 2625 sayılı Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Andlaşması'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri'nin 6. Paragrafı'nda ayrılık seçeneğinin uygulanmasının ve beraberinde getireceği toprak bütünlüğünün bozulmasının istikrara dair önemli sorunlar yaratacağı ifade edilmiştir.

Self-determinasyonun birleşme ve bütünleşme olmak üzere iki ayrı seçeneği daha bulunmaktadır. Hayata geçirilmeleri yine çeşitli kriterlere bağlıdır. Koşullar karmaşık ve detaylı olarak ifade edilmekte; bu yüzden ayrılık seçeneğinin tercih edildiği öne sürülmektedir (Hannum 1990: 40).

b. Bağımsız bir Devletle Birleşme

Entegrasyon için de çeşitli şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar birleşmek istenilen devleti, referandumu ve birleşme hedefindeki topluluğun daha iyi yaşama sahip olmasını kapsamaktadır. Birleşmek istenilen devletin "özgür siyasi kurumlara ve ileri düzeyde self-yönetişime sahip olması gerekmektedir" (1541 (XV)). "Principles which should guide Members in determining

whether or not obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the Charter", <http://www.un.org>). Söz konusu devlet ile birleşmek isteyen topluluğun halkları arasında eşitlik olmalıdır. İki kesimin de eşit statüye sahip olması, vatandaşlık haklarına sahip olması, herhangi bir ayrımcılığa ve farklılığa maruz kalınmaması gerektiği belirtilmektedir.

Birleşme/entegrasyon kararının alınacağı referandumda şeffaflık başat koşuldur. Gerekli tüm bilgilerin paylaşıldığı, tarafların konuya hakim olduğu demokratik sürecin sonunda referandum gerçekleştirilmelidir. Entegrasyon sonucunda daha iyi yaşam koşullarına kavuşulması, her iki kesim arasında eşitliğin sağlanması da sonraki sürecin koşullarını oluşturmaktadır. Ayrıca yasama, yürütme ve yargı organlarında temsil ve katılma fırsatları bakımından eşit haklara sahip olunması gerekmektedir (1541 (XV)). "Principles which should guide Members in determining whether or not obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the Charter", <http://www.un.org>).

c. Bağımsız Bir Devlete Katılma

BM Genel Kurulu'nun kararlarına göre başka bir ülkeye katılma ilgili bilgi paylaşımının yapıldığı demokratik bir süreç sonucunda gerçekleşmelidir. Referandumda halk özgürce ve kendi kararları neticesinde oy kullanılmalıdır (1541 (XV)). "Principles which should guide Members in determining whether or not obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the Charter", <http://www.un.org>).

III. KIRIM SELF-DETERMİNASYONUNUN ANALİZİ VE KOSOVA SELF-DETERMİNASYONU İLE KARŞILAŞTIRILMASI

1. Kırım'ın Özerkliği, Self-Determinasyonu ve Ukrayna'nın Cevapları

Kırım; 2014 öncesinde bağımsızlık, Rusya'yla birleşmek, özerklik genişletilmesi gibi self-determinasyon seçenekleri için çeşitli adımlar atmıştır. Ukrayna'nın bağımsız olmasıyla Kırım'ın Rusya ile ilişkileri geliştirmek ve bağımsızlık gibi hedefleri Kiev ile arasında gerginlik yaratmıştır. Kırım'ın statüsü sorunlu bir hal almıştır. "İleride Kırım'ın statüsüne dair soruların sorulmasına" (Malyarenko vd. 2013: 919) neden olmuştur.

a. Kırım'ın Ayrılık Hedefi

Kırım, 2014 yılının öncesinde de ayrılık talebinde ve teşebbüsünde bulunmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla Ukrayna'dan ayrılmayı hedeflemiştir. Fakat 2014'de istediği sonucu alabilmiştir. Birden fazla teşebbüste bulunması Kırım'ın çeşitli isteklerinin gerçekleşmediğini ve ayrılığın her zaman gündemde olduğunu göstermektedir. Kiev-Simferopol ilişkilerinin bu temelde incelenmesi self-determinasyona dair çıkarım yapılmasında önemlidir.

Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünden sonra 1992’de Simferopol yeni bir adım atmıştır. Kırım Parlamentosu, Kırım Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir. Aynı yılın Mayıs ayında Kırım’ın bağımsızlığı ilan edilmiş ve ilk Kırım Anayasası yayımlanmıştır. Kırım’ın Ukrayna’nın parçası olduğu Anayasa’da ertesi gün yapılan değişiklikle metinde yer almıştır.

b. Ukrayna’nın Cevapları

Ukrayna, Kırım’ın çeşitli taleplerine iç self-determinasyon seçeneklerini uygulayarak cevap vermiştir. Kırım’ın özerklik statüsünün değişmesi, cumhuriyeti kurması ve bağımsızlığını ilan etmesi gibi teşebbüslerini ya da taleplerini Kiev kimi zaman daha fazla özerklik vermekle, yetki paylaşımında bulunmakla yanıtlamıştır. Kırım’ın bazı referandum talepleri de yetkilerin artırılmasıyla sonuçlanmıştır. Diğer taraftan Kırım anayasasının askıya alındığı, Kırım devlet başkanlığının feshedildiği, Ukrayna Parlamentosu tarafından yasaların geri çevrildiği örnekler de mevcuttur.

c. Kırım’ın Anayasa Değiştirme Teşebbüsleri

Anayasa bağlamında egemenlik tartışmaları yaşanmış ve Kırım’ın özerklik genişletilmesi gibi çeşitli girişimleri Kiev tarafından anayasaya uymadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. Taraflar arasında gerginlik yaşanmıştır. Kırım’ın statüsünün ve anayasasının Ukrayna Meclisi’nce onaylanması gerekmektedir. Çeşitli kriz dönemlerinden sonra uzlaşma yoluyla çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Böylelikle sürekli özerklik talebi ve karşı cevapların verildiği; anayasaların hazırlanıp değiştirildiği, reddedildiği ya da onaylandığı örnekler mevcuttur.

1992 Kırım Anayasası bu konuda öne çıkmaktadır; en önemli özelliği Kırım’a önemli ölçüde özerklik vermesidir. Fakat Kiev çeşitli değişiklikler getirerek Kırım’ın yeni anayasa hazırlamasında elini sınırlamıştır. Kırım’a anayasa yapmak için çok dar, sınırlı bir alan bırakmıştır (Wydra 2004: 126). Kırım’ın Kiev’e nazaran farklı hedefleri de eklenince anayasa süreci giderek zorlaşmıştır.

1994’de 1992 Anayasası Kırım tarafından yeniden yürürlüğe konulmak istenmiştir. 1995’e gelindiğinde Ukrayna Parlamentosu 1992 Kırım Anayasası’nı Kırım’ın Ukrayna hukuku ile yasalarını uyumlaştırmaması nedeniyle feshetmiştir. Ukrayna kanunları ile tezat oluşturan Kırım yasaları yürürlükten kaldırılmıştır. Kırım devlet başkanlığını feshetmiştir. Kırım yine de 1995’te anayasa hazırlayabilmiştir. Ekim 1995 Anayasası 1998’de Kırım Parlamentosu sonrasında da Ukrayna Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. O dönemde Ukrayna Anayasası’na Kırım’ın özerkliğinin nasıl dahil edilebileceği konusunda sorun yaşanmıştır (Wydra 2004: 119); Kiev Anayasayı bu sebeple geç kabul edebilmiştir.

2. Kırım Self-Determinasyonu Nasıl İlan Edebilmiştir?

Kırım'ın self-determinasyon hakkını kullanabilmesi, bahse konu hakkın siyasi temelde değişmesi çabalarının bir sonucudur. Uluslararası hukukta, uluslararası siyasette ve ilişkilerde ilgili değişim talebi sömürgeciliğin tasfiyesi ile giderek artmaktadır. Sömürge yönetiminin varlığı, *uti posseditis* ve halk gibi kriterler yerine siyasi koşullar hakkın gerekçeleri olarak tanımlanmak istenmektedir. Self-determinasyon hakkının net ifadelerle yer vermemesi, sorunlu yönlerinin bulunması da bu talebi kolaylaştırmaktadır.

Sosyo-politik hareketlerin self-determinasyon talepleri ve neticesinde self-determinasyonun uygulamaları arasında tezatlık bulunmaktadır (Ezetah 1999: 450). Hakla ilgisi olmayan olaylar karşısında self-determinasyona bağlı seçeneklerin uygulanması örnek olarak verilebilir. Kırım'ın Rusya ile birleşmesi, hakkın farklı amaçlar için kullanabileceğini göstermektedir.

Self-determinasyon hakkı kesin olmayan, anlaşılması güç (Hannum 1990: 27) ifadelerle sahiptir ve tarihsel olarak seçicidir (Ezetah 1999: 450). Akademik uyumunu kaybetmektedir (Ezetah 1999: 449). Self-determinasyon ilkesinin sorunlu olması "devlet kurmaya ilişkin uluslararası çapta kabul edilmiş kuralların yanlış anlaşılmasına" dayandırılmaktadır (Hasani 1993: 13). Richard Falk, bugüne kadar hakkın anlamında çok değişiklik yaşandığını, birbirinden değişik ve sayıca fazla iddianın başvurabilmesine olanak sağladığını; "retoriksel ya da doktrinsel geri çekilme için çok geç olduğunu" öne sürmektedir (Muehlebach 2003: 243). "Hukuki açıdan karışıklık (*jurisprudential confusion*)" olarak adlandırılmaktadır (Ezetah 1999: 449 dipnot 102).

Çeşitli siyasi aktörlerin self-determinasyona başvurabilmesine de imkân sağlanmaktadır. Self-determinasyon tek çözüm olarak görülmektedir. Bağlı buldukları, ayrılmak istedikleri devlete ve dış dünyaya taleplerini bu şekliyle yansıtmaktadır.

Kırım, ilk önce Ukrayna'dan ayrılarak sonra da Rusya ile birleşerek self-determinasyon hakkını kullandığını söylemektedir. Fakat uluslararası hukukta kabul edilen self-determinasyon hakkına göre uygulama gerçekleşmemiştir. Ukrayna'nın Kırım üzerinde sömürge yönetimi yoktur. *Salt water* teorisi Kırım-Ukrayna ilişkisi için geçerli değildir. Kuvvet kullanma ya da deniz aşırı bir yönetim de mevzu bahis değildir. Ekonomik sömürü politikasının Kiev-Simferopol ilişkilerinde olması ise tartışmalıdır. Fakat etnik ya da kültürel farklılık, bu alanlarda ayrımcılığa maruz kalma Kırım'ın dile getirdiği şikâyetleri arasındadır.

Sömürge tanımı ilkenin bugünkü şeklini almasında önemli bir yere sahiptir fakat bu durum bünyesinde bir takım sorunlar barındırdığının gözden kaçmasına sebebiyet vermemelidir. Bahse konu sorunlu yapı Kırım'ın self-determinasyonu siyaseten kullanabilmesinde önemi bir etkidir. En baştan sömürge toprağının tanımı problemlidir. Bazı kaynaklara göre terimin hâlâ net bir tanımı bulunmamaktadır (Weller 2005a: 10). Sömürgecinin

artık self-determinasyon için belirleyici unsur olmaması gerektiği self-determinasyonu değiştirmek isteyen kesimin tezlerinden biridir. Sömürge yönetiminin ne zaman sona erdiğinin yanı sıra, sömürge öncesindeki bölgenin siyasi ve idari yapısı da self-determinasyon hakkının talep edilmesinde kullanılmaktadır. Örneğin Robert McCorquodale'e göre BM'nin ilgili kararlarında self-determinasyon salt sömürge yönetimlerine sınırlandırılmamıştır (1992: 602 dipnot 67).

Ukrayna sömürge yönetimi olmasa da Kırım, self-determinasyonu kullanış biçimiyle *uti posseditis*'e de karşı gelmiştir. Kırım, Ukrayna'ya bağlıdır; Ukrayna'nın sınırları içerisinde özerk cumhuriyet statüsüne sahiptir. Başka bir deyişle zilyedin durumu olduğu gibi muhafaza edilmemiştir.

Kırım'ın self-determinasyonu çalıştıracak halk olup olmadığı self-determinasyon ilkesine bakıldığında anlaşılmaktadır. Farklı etnikten topluluklar Kırım'da bulunmaktadır. Başka bir deyişle etnik özelliklerden değil bölge üzerinden kimlik yani halk üretilmiştir. Öte yandan uluslararası ilişkilerde görülen halka dair farklı kullanımlar da Kırım'ın böyle bir adım atmasında etkindir, bahse konu adımı kolaylaştırmıştır. BM gibi uluslararası siyasetin önemli aktörleri, kavramı farklı şekillerde kullanılmış ve kullanılmaktadır. Örneğin devlet ve millet yerine halk ifadesine başvurulmuş ve başvurulmaktadır. Bazı örneklerde de devlet ve halk terimleri eş anlamlı olarak değerlendirilmektedir. (Muehlebach 2003: 243)

Uluslararası hukukta ulusal kurtuluş hareketlerinin self-determinasyon hakkı bulunmaktadır. Fakat Kırım için böyle bir durum söz konusu değildir. Bölgede kurtuluş mücadelesi veren bir topluluk yoktur. Yukarıda bahsedildiği üzere de Ukrayna için sömürgeci bir yapı ifadesi kullanılmamaktadır.

Ayrımcılığa maruz kalmak, siyaset sahnesinde yeterince temsil edilememek ve insan hakları ihlalleri gibi siyasi konular günümüzde self-determinasyonu talep etmek ve sonrasında çalıştırabilmek için giderek artan bir şekilde öne sürülen gerekçelerdir. Bu doğrultuda siyasi self-determinasyon; halkın siyasi taleplerini hayata geçirebilmesi, merkezi yönetim ve bölgeler arasında gücün ve yetkinin eşit olarak paylaşılması, orantısallığın gözetilmesi ve özgürce siyasi sürece katılma (Kimminich 1993: 86) olarak şekillenmektedir.

İnsan haklarını, kültürel hakları içine alacak yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyulduğu tezi giderek gündemde yerini almaktadır. Yerli halk ya da azınlık gibi halktan farklı sosyolojik öznelerin self-determinasyon talebinde bulunabilmeleri için ve ilgili sorunlara cevap bulabilmek için bu yönetime başvurulmaktadır. Hakkı değiştirmek isteyen kesimler, böylelikle self-determinasyonun küresel mahiyette uygulanabileceği görüşündedir (Ebai 2009: 635).

Fakat self-determinasyonu siyasi unsurlara göre değiştirmek isteyen kesim, kültürün hakkı talep etmede ve çalıştırabilmede belirleyici olabilir-

mesi için çeşitli şartlar öne sürmektedir. Kültürün tehdit altında olması, ayrılık dışında başka çözümün olmaması, hakkın talep edildiği dönemde ve sonrasında diğer kültürlerle karşı adil olunması, otoriter ve baskıcı bir devletin kurulmaması söz konusu şartlara örnektir. Ayrılmak isteyen bölge üzerinde mevcut devletin, üçüncü devletin hak iddia etmemesi de koşullardan biridir (Gangulya vd. 1998: 61).

Kırım örneğinde de kültürün yaşanmadığı ve insan hakları ihlalinin olduğu tezleri dile getirilmiştir. Özellikle Rus kültürünün korunmasına vurguda bulunmuştur. Bugün gelinen nokta ile Kırım örneği kültürel hakların verilmesinin veya korunmasının self-determinasyonu "çalıştırabileceğini" bir kez daha göstermiştir.

Self-determinasyonun siyasi temellerde değişmesi talebi referandumun hakkın uygulanmasında başat araç olduğu gerçeğinin gündemden düşmesine neden olmaktadır. Örneğin Batı Sahra'da referandumun uygulanmasından giderek uzaklaşmaktadır. Öte yandan uygulanmasına rağmen Kırım'ın referandumu ve Rusya'yla birleşme süreci eleştirilmektedir. Ukrayna'dan ve uluslararası kesimden referandumun düzenleniş şekline itiraz gelmektedir. Bağımsızlık bildirgesinin yayınlanmasından hareketle çok kısa sürede düzenlendiği, seçmen listesinin ve seçim komisyonlarının şeffaf olmadığı gibi gerekçelerle eleştirilmiştir (Stepanowa 2014). Seçmenle yeterince bilgi paylaşımında bulunulmadığı öne sürülmektedir. Bölgede Rus askerî varlığının olduğu ve bundan hareketle self-determinasyon sürecinin demokratik olmadığı, seçmenlerin baskı altında kaldığı öne sürülmüştür.

Eleştirilerin getirildiği bir başka nokta ise referandumda oylanacak seçeneklerdir. Rusya Federasyonu'na katılma ve Kırım'ın 1992 Anayasası'nın yeniden uygulanması yani özerk cumhuriyet statüsü ile Ukrayna'nın parçası olmaya devam edilmesi olmak üzere halka iki seçenek sunulmuştur. Referandumun salt ayrılmayı ve Rusya ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflediği savunulmaktadır 1992 Anayasası'nın diğer devletler ilişki kurma hakkını Kırım'a verdiği, bunun da "Ukrayna'dan de facto ayrılma" olarak yorumlanabileceğine dikkat çekilmektedir (Stepanowa 2014).

Self-determinasyon tarihine ve düzenlenen referanumlara bakıldığında askerî birliklerin varlığından söz edilmektedir. Örneğin Versailles Antlaşması'na göre düzenlenecek referandumlar, ancak İttifak Güçleri'nin varlığıyla gerçekleşmiştir (Pomerance 1982: 79 dipnot 19).

Katılım sonrası için de uluslararası hukuk daha iyi yaşam standartlarına kavuşulması gibi çeşitli şartlar getirmiştir. Simferopol-Kremlin tarafından dile getirilen gerekçelerin doğru olduğu kabul edildiği takdirde Rusya ile birleşmesi Kırım için kısa dönemde daha uygun bir seçenek olarak değerlendirilmektedir.

3. Kosova'nın Self-Determinasyonu

Kosova'nın self-determinasyonu uluslararası hukukta genelgeçer kabule sahip olan hakkın uygulanmasından farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hakkın belirttiği gibi referandum ile değil; 2008'de Priştine Meclisi'nin aldığı karar ile bağımsızlık gelmiştir. Sırbistan, verilmiş şekline ve zamanına dikkat çekerek bildirgeye karşı çıkmaktadır. Deklarasyonun tek taraflı olduğunu ve çözüm sürecine dair müzakerelerin devam ettiği bir dönemde alındığını hatırlatmıştır.

2004'te Kosova'da yeniden başlayan şiddet olayları 2008'de bağımsızlığın ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Siyasi faktörler, Kosova'daki sürecin bağımsızlık deklarasyonu ile sonuçlanmasının önemli nedenleridir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Yugoslavya'nın parçalanması ve yeni devletlerin oluşma süreci etkili olmuştur. Kosova'nın Yugoslavya, sonrasında Sırbistan ile idari ve siyasi ilişkileri; Kosova savaşının yaşanması ve uluslararası kesimin savaşa, Kosova'nın yönetim sürecine müdahil olması self-determinasyon sürecini özetlemektedir. Kosova halkının self-determinasyonu talep etmeye taraftar olmasıyla, sosyo-politik gelişmeler ile de Kosova'nın ayrılık süreci hızlanmıştır.

a. Kosova'nın Demografik Yapısı

Kosova'da Arnavutlar çoğunluğu, Sırlar ise azınlığı oluşturmakta idi. Farklı etnik ve dini kökenden gelmelerinin yanında farklı siyasi hedeflere sahip olmaları da karşılıklı gerginliği arttırmıştır. Çoğunluk Müslümanlardan oluşmaktadır.

b. Kosova'nın İdari Statüsü

SSCB dağılmasıyla ilintili olarak Kosova'nın idari statüsünde değişiklikler yaşanmıştır. Sovyetler döneminde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti içerisinde Kosova Özerk Sosyalist Bölgesi olarak bulunmakta idi. Sonradan kurulan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde ise Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin altında Kosova Özerk Bölgesi adıyla yer almıştır. Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti ve sonrasında Sırbistan altında özerk statüye sahip olarak varlık göstermiştir.

İdari ilişkiler Yugoslavya/Sırbistan ve Kosova hattında gerginliğin çıkmasına neden olmuştur, Kosova'nın statüsünde çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. 1963 ile 1989 yılları arasında Kosova özerk statüye sahip olmuştur. 1946 ve 1974 yılları arasında anayasal değişikliklere gidilmiş ve bölgenin özerkliği genişletilmiştir (Wolff vd. 2013: 802). 1990'da Yugoslavya Hükümeti, Kosova'nın özerkliğini yitirmesine neden olacak adımlar atmıştır. Yetkilerinde sınırlamaya gidilmiştir, özerkliğini kaybetmiştir. 1971-74 dönemi anayasal statüsüne böylelikle geri dönmüştür. 1974 Anayasası'nda özerk vilayet ya da Yugoslavya içerisinde kurucu milliyet olarak tanımlanmıştır (Ker-Lindsay 2013: 843).

Kosova, çeşitli aralıklarla özerklik ve ayrılık taleplerinde bulunmuştur. Örneğin 1990'lı yıllarda Kosovalı Arnavutlar, özerkliğe sahip olmak ya da bağımsızlığa kavuşmak gibi hedefler benimsemişlerdir (Borgen 2008). 1990'da yeniden bağımsızlık bildirisi yayımlanmış, 1991'de de referandum düzenlenmiştir. Nihai statü antlaşması imzalanıncaya kadar Kosova'dan beklenen istenmiştir. Akabinde Kosova verilen yetkilerle önemli oranda özerk yönetime sahip olmuştur.

İç self-determinasyon seçenekleri olarak adlandırılabilir adımlar her zaman başarı ile sonuçlanmamıştır. Daha fazla özerkliğin verilmesi gibi talepler gündeme alınırken taraflar arasında gerginlik de artmıştır. 1999 tarihli Rambouillet Andlaşması Kosova'ya fazla özerklik verdiği gerekçeyle Yugoslavya tarafından imzalanmamıştır. Görüşmelerden, müzakerelerden sonuç alınamamıştır. Böylelikle NATO'nun askerî müdahalesinin önü açılmıştır.

Uluslararası müdahale, 1999'da Sırp kuvvetleri ile çatışmalar Kosova'nın BM denetiminde uluslararası yönetim altına girmesine olanak sağlamıştır. 1999'daki bu müdahaleden sonra Sırp/Yugoslav yetkililer görevlerinden ayrılmak durumunda kalmıştır (Weller 2005b: 50), yönetimde değişiklik olmuştur.

4. Kosova'nın Self-Determinasyon Gerekçeleri:

Uluslararası hukukta genelgeçer kabule sahip olan self-determinasyondan farklı olarak Kosova'nın bağımsızlığı gerçekleşmiştir. Bugün hâlâ Kosova'nın self-determinasyonu uluslararası hukukta ve uluslararası ilişkilerde tartışmalı bir konudur.

Kosova'nın bağımsızlığını savunmak ve meşrulaştırmak için Priştine, siyasi gerekçelerin yanında hukuka da başvurmuştur. Ayrılık ve bağımsızlık hedefini açıklamaya çalışırken Kosova, Yugoslav anayasasını kullanmıştır. Kendi özerk yapısı ile Yugoslavya'nın cumhuriyetleri arasında idari ve yetki alanlarında benzerlik kurmuştur. Özerk olmasından dolayı aynı haklara sahip olduğunu ve böylelikle self-determinasyonu kullanabileceğini savunmuştur. Yugoslavya'nın 1974 Anayasası'nda ise Kosova'ya federasyondan ayrılma hakkı tanınmamıştır. Yugoslavya bütününde ayrılma hakkı salt cumhuriyetlere aittir. Badinter Komisyonu da ayrılık hakkının sadece Yugoslavya'nın cumhuriyetleri için bulunduğunu; daha alt siyasi ve idari birimlerin bahse konu hakkı olmadığı görüşündedir (Ker-Lindsay 2013: 847).

Siyasi tezler olarak ise Kosova, Sırbistan ile yürütülen müzakerelerinin sonuç vermemesi üzerinde durmuştur. Belirlenen sürede uzlaşma sağlanamazsa tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan edeceğini de önceden duyurmuştur. İnsan hakları da Kosova'nın altını çizdiği bir başka tez olmuştur. 1999'da NATO'nun müdahalesiyle sona eren ve en az 2000 kişinin ölmesiyle sonuçlanan şiddet dalgası, Kosovalı Arnavutların etnik arındırmaya

maruz kalmaları insan hakları ihlalinin mevcudiyeti ve sonrasında tekrarlanabileceğine dair tezinin en önemli dayanağını oluşturmaktadır.

5. Kosova'nın Bağımsızlığında Uluslararası Kesimin Etkisi

Kosova'nın bağımsızlığında uluslararası kesimin büyük rolü olmaktadır. Taraflar arasındaki müzakerelerdeki rolü, NATO'nun askerî müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı, BM'nin Kosova idaresi ve sonrasında verilen destek Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinde önemli etkenlerdir. Örneğin 1244 sayılı karar Kosova'nın bağımsızlığına ne karşı çıkmakta ne de savunmaktadır.

Benzer yaklaşım BM'nin uluslararası yönetimi tarafından da sergilenmiştir. Nihai statü gibi konuların belirlenmesinde Kosova'daki uluslararası yönetim ertelemeye gitmiştir. Bunun bir nedeni Kosova'da çözüme dair uluslararası uzlaşımın olmamasıdır (Weller 2005b: 68). Taraflar arasındaki görüşmelerin süresi uzayınca Kosova için geçici öz-yönetim seçeneğinin yeterli olacağına dair tez özellikle Batı Avrupalı politikacılar tarafından dile getirilmiştir (Weller 2005b: 68). Böylelikle bağımsızlık yerine Kosova için iç self-determinasyon seçeneklerinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Kosova Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari'nin hazırladığı 2007 tarihli Kosova'nın Statüsü Anlaşması için Kapsamlı Önerisi (*Comprehensive Proposal for the Kosova Status Settlement*) Kosova'nın bağımsızlığı için yol haritası işlevini görmüştür. Uluslararası denetim sürecinin bitmesinden sonra Kosova'nın bağımsızlığını önermektedir ("Fact Sheet: Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Agreement": www.state.gov)

Raporun hazırlanması ve kamuoyu ile paylaşılması sürecinde taraflar arasında Kosova'nın bağımsızlığına ilişkin nihai statü görüşmeleri devam etmektedir. Sırbistan ve Rusya raporu kabul etmemiştir. 2007'de de görüşmeler başlamış fakat ilerleme sağlanamamıştır. ABD gibi uluslararası toplumun önemli aktörlerinden bağımsızlığa destek gelmiştir (Ker-Lindsay 2013: 846).

ABD'nin tutumu Kosova'nın self-determinasyonunun özel olduğu ve emsal oluşturamayacağı tezine odaklanmaktadır. Kosova'nın bağımsızlık bildirisinde de emsal teşkil etmediğinin ve özel bir durum olduğunun altı çizilmiştir ("Full text: Kosovo declaration": www.bbc.co.uk). Dönemin Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, Kosova'nın self-determinasyon sürecini alışık olmayan etkenlerin bileşimi şeklinde yorumlamıştır (Borgen 2008). Bu faktörlerin bir araya geldiği başka bir örneğin olmadığını öne süren Rice, böylelikle Kosova'nın emsal teşkil edemeyeceğini savunmuştur (Borgen 2008).

Rusya ve Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlık bildirgesine karşı çıkmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararına farklı açıdan yaklaşmış ve hukuki gerekçeleri kullanmaya çalışmıştır. Kararın, Sırbistan'ın toprak bü-

tünlüğünü ve sınırlarını koruduğunu kaydederek ancak Sırpların onayını alarak Kosovalı Arnavutların ayrılabilceği savunulmuştur.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinde BM'nin onaylayıcı tutumu bulunmamaktadır. Fakat önemli etkisi vardır. Sırbistan'ın BM Genel Kurulu'ndaki girişimleriyle UAD'den bağımsızlık bildirgesi ile ilgili görüş istemesi Kosova'nın self-determinasyonun sorunlu olduğunu kabul etmesinin zımni bir işareti olarak yorumlanabilir. BM Genel Kurulu, tek taraflı bağımsızlık bildirgesinin uluslararası hukuka uygun olup olmadığını sormuştur. Soru Kosova'nın bağımsızlığının hukuki olup olmasıyla ilgili değildir. UAD, 2010'da aldığı danışma niteliğindeki kararında Kosova'nın bağımsızlık bildirgesinin uluslararası hukuku ihlal etmediğini kaydetmiştir. Uluslararası hukukun tek taraflı olarak bağımsızlık bildirelerini yayınlamasına dair sınırlama veya engel getirmediğini vurgulamıştır. Böylelikle self-determinasyona uyup uyulmamasına bakılmaksızın bağımsızlığın ilan edilebileceği anlamı çıkmaktadır.

6. Kosova ve Kırım Self-Determinasyonları Karşılaştırılmaları

Kosova ve Kırım örneklerinin 2014 yılında karşılaştırılmaları uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarında yeni bir örnek değildir. Kosova'nın bağımsızlığından önce de karşılaştırma yapılmakta idi (Malyarenko vd. 2013: 914). Başka bir deyişle özerkliklerinin yanında self-determinasyonları da mevcut dönemde benzerlik ilişkisi kurmak için tartışılmaktadır.

Kosova ve Kırım örneklerinin ikisi de uluslararası hukukta genelgeçer kabule sahip olan self-determinasyon hakkına aykırıdır. Kırım için kullanılan sömürge, *salt water*, halk kriterleri açıklamaları Kosova için de kullanılmaktadır. Yugoslavya, Kosova için sömürge yönetimi değildir; *salt water* ilkesi geçerli değildir. Halk kriteri için de Kosova'daki Sırpların varlığı ve Priştine'ye olan tutumu gibi çeşitli sebepler zorlayıcı etmenlerdir. İki örnekte de siyasi konjonktür, merkezî yönetimin politikaları gibi siyasi unsurlar belirleyici olmuştur.

Kosova ve Kırım, uzun zamandır bağlı buldukları ülkede idari, siyasi, kültürel sorunlar yaşamakta idi. Başta özerklik olmak üzere iç self-determinasyon seçenekleri merkezî yönetimlerce uygulamaya konuldu. Son kriz sürecinde ise ne Belgrad'ın ne de Kiev'in müzakere masasına oturmasına fırsat oldu. Kosova tek taraflı bağımsızlık bildirgesiyle, Kırım da referandum ile self-determinasyon hakkını çalıştırdı.

Kosova ve Kırım self-determinasyonları uluslararası hukukta tartışmalı olan *remedial secession* yani "zaruretten kaynaklanan ayrılma hakkı" (Bayılıoğlu 2011: 294 dipnot 20) konusunu akla getirmektedir. Fakat iki örneğin de farklı özellikleri bu tip ayrılığı çağrıştırmaktadır. Kırım ve Rusya, can güvenliğinin tehdit altında olduğunu öne sürerek self-determinasyonu çalıştırmıştır. Oysa Putin, Rusların maruz kaldıkları şiddete dair kanıt olma-

diği için eleştirilmektedir. Buradan bahse konu şiddetin veya çatışmaların yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan mevcut Kiev yönetimine karşı Kırım bölgesinin hem siyasi hem de kültürel çekinceleri, korkuları olduğu çeşitli kaynaklarca dile getirilmektedir (Bob 2014). Kırım self-determinasyonu, *pre-emptive remedial secession* olarak nitelendirilebilir.

Kosova'nın bağımsızlığı şiddet olaylarının bitmesinden, Sırp'ların yönetimden ayrılmasından 10 yıl sonra gerçekleşmiştir. Kosova da *late remedial secession* olarak ifade edilebilir.

Kosova'nın da özerk statüye sahip olması Kırım ile karşılaştırmasına ya da benzerlik ilişkisinin kurulmasına neden olmuştur. Kosova'nın Kırım için özerklik konusunda örnek olabileceği dönemin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (*Conference on Security and Cooperation in Europe*) gibi çeşitli Avrupalı kurumlar tarafından öne sürülmüştür (Malyarenko vd. 2013: 914 dipnot 4). Sonradan ise Kırım'ın Kosova için örnek olabileceği kaydedilmiştir (Malyarenko vd. 2013: 914 dipnot 5). Her iki örnekte de özerklik sorunları çözmemiş, talepleri dindirememiş ve bağımsızlığın ilan edilmesine engel olamamıştır. Belgrad ve Kiev'in yetkilerde sınırlamaya gitmesi sorunun çözümü olarak bağımsızlığın belirlenmesinde etkili olmuştur. Kosova ve Kırım da 2000'li yıllara gelmeden önce ayrılık, bağımsızlık ilanı girişiminde bulunmuştur.

Kosova'ya uluslararası destek self-determinasyonu için belirleyici olmuştur. Çizilen çerçeveye göre hareket edilmiştir. Öncesinde ise Kosova'da çözüm olarak uluslararası kesimin özerklik vurgusunda bulunması dikkat çekicidir. Bu kapsamda çeşitli yetki paylaşımlarında gidilmesi gibi öneriler bulunmaktadır. Kosova'nın uluslararası BM yönetimi altına koyan kararı Yugoslavya'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne vurguda bulunuyordu. Aynı zamanda Kosova için özerklik ve kendi kendini yönetim de kararda yer almıştır. Fakat sürecin uzaması, dış desteğin bağımsızlığa odaklanması gibi nedenlerden dolayı sonuç bağımsızlıktan yana olmuştur.

Kırım'da ise Rusya'nın desteği bulunmaktadır. Askerî birliklerin Kırım'daki mevcudiyetinde self-determinasyon süreci Rusya ile birleşmeyle sonuçlanmıştır. Fakat tek taraflı asker gönderimi Kosova'da da yaşanmıştır. Rusya'nın onayı yani BM Güvenlik Konseyi'nin onayı alınmadan Kosova'ya askerî müdahalede bulunulmuştur. Bir açıdan Kosova hem Kırım hem de Moskova için ilgili çerçeveyi çizmiştir.

Kremlin'in Kosova'ya yönelik tutumu önemlidir. Kırım'daki yaklaşımının anlaşılması açısından yararlı olmaktadır. "Kosova'nın *sui generis* tezinin bizzat Rusya'nın kendi etki sahasında aynı haklara başvurmaması için kullanıldığı" (Ker-Lindsay 2013: 853) öne sürülmektedir. Moskova, UAD'nin Kosova danışma görüşmelerinde uluslararası hukukun ancak uç koşullarda ayrılığa izin verdiğini belirtmiştir. Örnek olarak bağlı bulunan ülkenin saldırıda bulunması verilmiştir (Stepanova 2014). Kırım'a gelindiğinde ise Mos-

kova Kosova'nın *sui generis* olduğu tezini kullanmamıştır. Bizzat Kosova'nın self-determinasyonuna göndermede bulunmuştur.

IV. SONUÇ

Son krizin özellikle başlangıcı, Kırım-Ukrayna ilişkileri tarihi için yeni bir konuyu teşkil etmemekte idi. Gerginliğe dair geçmişte örnekler mevcuttur. Başka bir deyişle son anlaşmazlığın çerçevesi önceki olaylar tarafından çizilmiştir. Sorunlar ise devam etmiştir. Fakat 2013-2014 krizinin sonucu farklı olmuştur, yeni bir tablo ortaya çıkmıştır.

Önceki olaylar ile kıyaslandığında 2013-2014 süreciyle olan benzerlikler şöyle sıralanabilir: Rusya ile birleşmek isteyen siyasi güçler; iç ve dış self-determinasyon örnekleri, deneyimleri ve ilgili teşebbüsleri ve Rus nüfusun bu yönde dile getirdiği gerekçeleri. Farklılığı oluşturan unsurlar ise Ukrayna içerisindeki siyasi gelişmeler, Kırım-Rusya ve Ukrayna ilişkileri olarak ifade edilebilir.

İç ve dış self-determinasyon seçenekleri Kırım'da uygulanmaya çalışılmıştır. Özerklik en fazla üzerinde durulan seçenek olmuştur fakat başarıya ulaşamamıştır. Dönem dönem Kırım'ın çeşitli taleplerde bulunması da sorunun, çözümsüzlüğün devam ettiğini göstermektedir. Özerkliğin sorunlu alanları olarak şunlar verilmektedir: anayasal düzenlemeye dair yasal belirsizlik, bütçenin hazırlanması, Kırım Tatarlarının özerklik düzenlemesinden dışarıda tutulması (Bowring 2005: 92 dipnot Sasse 2002). Buna Ukrayna'daki siyasi gelişmeler ve Rus etkisi eklenince Kırım'ın zaten tartışmalı olan özerkliği bu sefer dış self-determinasyona ve Rusya'yla birleşmeye dönüşmüştür.

Başka bir deyişle son örnekte öncekilerden farklı olarak dış self-determinasyon seçeneği tercih edilmiştir. İç self-determinasyon seçenekleri uygulanmamıştır. İç self-determinasyon seçenekleri görüşülmeden ayrılık kararı gelmiştir. Müzakere süreci veya başka diyalog girişimleri başlamamıştır. Fakat Kiev-Simferopol arasındaki diğer örneklerde taraflar arasındaki gerginlik veya çatışma bu seçeneklerin kullanılmasına aşılmaya çalışılmıştır. 2014'de ise Kırım, Rusya'nın parçası olursa ancak mevcut sorunların çözüleceğini savunmuştur.

Kırım'da ilk ve tek seçenek olarak ayrılığa gidilmesi uluslararası hukuk ve siyasette ender rastlanan bir örnektir. Ayrıca Kırım'ın self-determinasyonu uluslararası hukukta genelgeçer kabul gören hakka aykırıdır. Öte yandan Ukrayna ve Kırım anayasaları da Simferopol'un aldığı karar ile ihlal edilmiştir. Kırım Anayasası'nda parlamentoya ayrılık kararı alması ve referandum düzenlenmesi için yetki verilmemiştir. Ukrayna Anayasası'na göre ise toprak bütünlüğüne dair konular ülke genelinde düzenlenecek bir referandumla belirlenmelidir.

Bu hukuki eksikliklere Simferopol siyasi gerekçelerle cevap vermektedir. Kırım halkının verdiği destek ile süreci ve referandumu gerekçelendirir.

meye çalışmaktadır. Eski cumhurbaşkanının görevden alınma şeklini anayasanın ihlal edilmesi olarak yorumladığı için Rusya ve Kırım artık Ukrayna anayasasından bahsedilemeyeceğini öne sürmektedir.

Kırım'ın siyasi koşullara dayandırılan diğer self-determinasyon örneklerinden büyük farkı bulunmamaktadır. Dilin kullanılmaması, kültürün yaşanmaması veya ayrımcılığa maruz kalınması ve kaynak paylaşımındaki sorunlar farklı coğrafyalardaki self-determinasyon taleplerinde kullanılan şikâyetlerdendir.

Öte yandan "Kırım self-determinasyonunun" öne çıkan ve farklı bir özelliği bulunmaktadır. Vatandaşları korumak adına önlem olarak atılmış bir siyasi adım olarak değerlendirilebilir. Kiev'deki yönetim, Rus kökenlilere karşı tehdit olarak nitelendirilmektedir. Rusya veya Kırım'ın silahlı çatışma başlamadan, krize illegal fakat şiddet içermeyen bir şekilde çözüm bulduğu kaydedilebilir.

Self-determinasyonun siyasi koşullara göre şekillenmesi taleplerinde Kırım'ın sıklıkla başvurulan bir örnek olacağı tahmin edilmektedir. Kosova, Kırım'ı etkilemiştir. Kırım'da başka talepler için emsal olabilir. İlk akla gelen konu iç self-determinasyon seçeneklerinin yerine dış seçeneklerin tercih edilmesidir. Özerklik, yetki paylaşımı gibi iç self-determinasyon seçeneklerinin; taraflarca benimsenmedikçe, farklı gündem için kullanıldıkça ve alt yapı yetersiz ise uygulanması zor ve etkisiz olabilmektedir. Ne kadarının uygulanabildiği, ne kadar çözüm getirebildiği tartışmalıdır. Sürekli taleplerin yapılması, sürecin durması Kırım'da sorunun farklı boyutlara ulaşabileceğini göstermekte idi. Aynı yorum Kosova için de yapılabilir. Özerklik ve ayrılma talepleri ve karşısındaki adımlar sorunu çözmemiş, süreci germiştir. Özerklik Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Avrupa, Doğu Avrupa ve Güneydoğu Avrupa'da devletin inşası / yapılandırılması için "alışıldık olmadık bir araç olarak ya da tehlikeli bir araç" (Wolff vd. 2005:1) olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle ne kadar çözüm getireceği, mevcut yapıyı, dengeyi olumsuz faktörleri etkileyip etkilemeyeceği tartışmalı olmuştur.

Her iki örnekte self-determinasyonun son kriz sürecinde iç self-determinasyon seçenekleri tercih edilmemiştir. Uluslararası hukukta ve uluslararası ilişkilerde genellikle iç self-determinasyon seçeneklerinin uygulanmasından, çeşitli aşama kaydedildikten sonra dış seçeneklerin benimsendiği görülmektedir. Hemen dış seçeneklere geçilmesi, uluslararası hukuk ve siyasette pek rastlanan bir örnek değildir.

Kosova ve Kırım örnekleri uluslararası desteğin self-determinasyonun talep edilmesinde, gerçekleşmesinde ve uygulanma biçiminde önemli olduğunu göstermiştir. İki örneğe göre ayrıca uluslararası kesim, self-determinasyona yönelik her zaman aynı tepkiyi vermemektedir. Kosova ve Kırım'ın self-determinasyonun desteği veren ülkeler farklılık teşkil etmektedir.

İki örnek de self-determinasyonu önceden kullanan ülkelerden ayrılmıştır. Yugoslavya, SSCB'den ayrılmıştır. Yugoslavya'dan Sovyet cumhuri-

yetleri ve sonunda da Sırbistan'dan ise Kosova ayrılmıştır. Ukrayna da SSCB'den ve sonrasında da Kırım Ukrayna'dan ayrılmıştır. BM Genel Kurulu'nun 2878 (XXVI) sayılı ve 1970 tarihli kararı bu yönde bir değerlendirmedir. Self-determinasyon hakkına uygun olarak kurulmuş bir devletin kısmen ya da tamamıyla ulusal birliğinin ya da toprak bütünlüğünün bozulması BM Andlaşması'na aykırıdır (2787 (XXVI). "Importance of the Universal Realization of the right of peoples to self-determination and of the speedy granting of independence to colonial countries and peoples for the effective guarantee and observance of human right"). İki örnekteki sınırların yeniden düzenlenmesi *uti posseditis* ve self-determinasyonun hukukiliğinin önemini göstermektedir.

Self-determinasyonun kullanılmasından sonra oluşan tablo sürecin ne kadar hukuki ya da siyasi olduğunun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Talebin, gerekçenin ve uygulanış biçiminin tutarlılığı self-determinasyon sonrasında istikrarın, refahın ve barışın varlığında kendini göstermektedir. Kosova, 2008'de bağımsızlığını ilan ettiğinde nihaî statüsüne ilişkin görüşmeleri sonlanmamış idi. Mevcut dönemde ise Sırbistan-Kosova ilişkilerini normalleştirme çabaları gündemdedir. Kosova'nın statüsü dahil birçok konu görüşülmektedir. Ayrıca bölgenin kuzeyinde bulunan Sırpların özerkliği konusu da çözümsüz kalmıştı. Sırp bölgesi 1999'dan bu yana Priştine'den de facto bağımsız yönetime sahipti. Sırbistan'daki seçimlere katılmakta, Kosova seçimlerini boykot etmekteydi. 2013'te taraflar Sırp durumunu ile ilgili antlaşma imzaladı. Sırp'lara kendi polis gücü, temyiz mahkemesini oluşturmasının önüne açarken aynı zamanda "Kuzey Kosova'daki Sırp yoğunluklu dört belediyenin -Kuzey Mitrovica, Zvecan, Zubin Potok ve Leposaviç-, ekonomik kalkınma, sağlık, eğitim ve kentsel planlama alanlarını yönetecek bir birlik oluşturmasına olanak" (Brajshori vd. 2013) sağlamaktadır. Öte yandan Kosova'nın bugünkü durumunda yoksulluk önemli bir sorundur. Bağımsızlığını kazanan devletin; ayrılan devletle, komşu ülkelerle ilişkilerinin iyi olduğu; ayrılık ile bölgesel ve küresel istikrarın sağlanabildiği örnek sayısının az olduğu belirtilmektedir (Wolff vd. 2013: 801).

Kosova ve Kırım örnekleri self-determinasyon ilkesinin sorunlu olduğunu göstermektedir. Kilit unsurlarında belirsizliktir hâkimdir ve farklı gerekçeler, talepler için kullanılmaya imkân sağlamaktadır. Geniş siyasi talepleri kapsamına alabilmesi için hakkın yeniden tanımlanması ve değiştirilmesi istenmektedir. 1990'larda Balkanlarda yeni devletlerin ortaya çıkması gibi çeşitli gelişmelerin self-determinasyon ilkesinin farklı algılanmasına neden olduğunu kimi kaynaklarda ifade edilmektedir. Kosova örneği, Kırım ve Moskova'nın ilgili açıklamalarına bakıldığında söylemsel temelde olsa da etkilemiştir. Kırım'ın Avrupa ya da Kafkaslar olsun farklı coğrafyaları etkileme durumu bulunmaktadır. Bu bağlamda farklı çözümlerin ele alınması gerekmektedir. Ayrılıktan başka çözümler bulunmaktadır ve top-

rak bütünlüğü korunarak sorunun çözümünün ele alınması gerekmektedir (Weller 2005a: 5).

Sonuç olarak; self-determinasyon içeriği ve uygulamasıyla uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerin önemli bir gündem maddesi olduğunu göstermiştir. Siyasi çıkarlar için kullanılmaya olanak sağlaması tartışmalı çıkar ve isteklere zemin teşkil edeceğini göstermektedir. Ayrıca iç self-determinasyon seçenekleri üzerinde çalışılmasına ihtiyaç duyulduğunu makalede ele alınan iki örnek göstermektedir.

KAYNAKÇA

- 1514 (XV). Declaration on the Granting of Independence to colonial countries and peoples, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514(XV)).
- 1541 (XV). Principles which should guide Members in determining whether or not obligation exists to transmit the information called for under Article 73e of the Charter, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541(XV)).
- 2787 (XXVI). Importance of the Universal Realization of the right of peoples to self-determination and of the speedy granting of independence to colonial countries and peoples for the effective guarantee and observance of human Rights, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/328/03/IMG/NR032803.pdf?OpenElement>.
- BAYILLIOĞLU, U. (2011). "Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", *TBB Dergisi*, s. 287-311.
- BOB, Y. J. (2014). "Rule of Law: Comparing Crimea and Kosovo", *The Jerusalem Post*, 22 April, <http://www.jpost.com/LandedPages/PrintArticle.aspx?id=346070>, 21 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.
- BORGEN, C. J. (2008). "Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition", *American Society of International Law: Insight*, 29 February, Volume: 12, Issue 2, <http://www.asil.org/insights/volume/12/issue/2/kosovos-declaration-independence-self-determination-secession-and>.
- BOWRING, B. (2005) "Chapter 4: The Crimean autonomy: Innovation or anomaly?", *Self-Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches To Institutional Design in Divided Societies*, Marc Weller and Stefan Wolff (eds), Routledge, Oxon, s.75-97.
- s.92; Gwendolyn Sasse, 2002, "Conflict Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine", *Nationalism and Ethnic Politics*, vol.8, no.2, s.1-26.
- BRAJSHORİ M. - JOVANOVIĆ, İ. (2013). "Tarihi Anlaşma Kosova ve Sırbistan'ın Önünü Açabilir", *Southeast European Times*, <http://www.seti>

- mes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2013/04/20/feature-01, 20 Nisan, 25 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.
- Bureau of European and Eurasian Affairs, (2009). "Fact Sheet: Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Agreement", *U.S. Department of State*, 20 January 2009, <http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/101244.htm>, 22 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.
- EBAI, S. E. (2009). "The right to self-determination and the Anglophone Cameroon situation", *The International Journal of Human Rights*, Vol. 13, No. 5, December, s. 631-653.
- EROL, Mehmet Seyfettin " 'Ukrayna-Kırım Krizi' ya da 'İkinci Yalta Süreci'", *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar 2014, Sayı 41, s.1-14.
- EZETAH, C. R. (1999). "Chapter 15: Legitimate Governance and Statehood in Africa: Beyond the Failed State and Colonial Self-Determination", Edward Kofi Quashigah and Obiora Chinedu Okafar (eds), *Legitimate Governance in Africa: International and Domestic Legal Perspectives*, Kluwer Law International, s. 419-459.
- s. 449, dipnot 102, Brietzke, "Self-Determination or Jurisprudential Confusion: Exacerbating Political Conflict", (1995) 14 *Wisconsin International Law Journal*, p. 69
- "Full text: Kosovo declaration", *BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7249677.stm>, 17 February 2008, 24 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.
- GANGULYA, R. and TARAS, R. (1998). "Chapter 2: Ethnic Conflict and International Norms", *Understanding Ethnic Conflict: The International Dimension*, Longman, New York, s.41-67.
- HANNUM, H. (1990). Chapter 3: Self-Determination", *The International Legal Context, Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, s. 27-49.
- HASANI, E. (1993). *Self-Determination, Territorial Integrity and International Stability: The Case for Yugoslavia*, National Defence Academy Institute for Peace Support and Conflict Management, Vienna, s.1-372.
- KER-LINDSAY, J. (2013). "Preventing the Emergence of Self-Determination: An Assessment of the Kosovo 'Unique Case' Argument", *Europe-Asia Studies*, Vol.65, No. 5, July, pp.837-856.
- KIMMINICH, O. (1993). "A 'Federal' Right of Self-Determination?", *Modern Law of Self-Determination*, Christian Tomuschat (ed), Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, s. 83-100.
- s.86, dipnot 10: J. J. Paust, "Self-Determination: A Definitional Focus", in Y. Alexander and R. A. Friedlander (eds), *Self-Determination: National, Regional, and Global Dimensions*, 1980, s.13

- KISSINGER, H. A. (2014). "To Settle the Ukraine Crisis, Start at the End," *The Washington Post*, http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html, 5 March, 21 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.
- MALYARENKO T. and GALBREATH, David J. (2013). "Crimea: Competing Self-Determination Movements and the Politics at the Centre", *Europe-Asia Studies*, Vol.65, No.5, July, s. 912-928.
- s. 914, dipnot 4: "CSCE Wants to have Permanent Representation in Kiev", *Switalski Ctk National News Wire*, 18 June 1994.
- s.914, dipnot 5: "Ethnic Equality, not Ethnic Cleansing: Eight Years into Freedom, Ukraine Emerges as a Democratic Role-Model for Balkans", *Knight Ridder/Tribune*, 22 April 1999.
- McCORQUODALE, R. (1992). "Self-Determination Beyond the Colonial Context and Its Potential Impact on Africa", *African Journal of International and Comparative Law*, 592, s.592-608.
- s.602, dipnot 67 Pomerance, *Self-Determination in Law and Practice* (1982) supra n.7, p. 15
- MUEHLEBACH, A. (2003). "What Self in Self-Determination? Notes From the Frontiers of Transnational Activism", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 10, s.241-268.
- NAYAR, M. G. K.(1975). "Self-Determination Beyond the Colonial Context: Biafra in Retrospect", *Texas International Law Journal*, Vol. 10, no.2, s.321-345.
- PAZARCI, H. (1999). *Uluslararası Hukuk Dersleri III*.Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara.
- POMERANCE, M. *Self-Determination in Law and Practice: The New Doctrine in the United Nations*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hagues, 1982.
- s. 79, dipnot 19: F. Llewellyn Jones, "Plebiscites", *Transactions of the Grotius Society*, vol. 13 (1928)(supra, n.12), s. 182.
- SPECTOR, S. J. (2009). "Western Sahara and Self-Determination Debate", *Middle East Quarterly*, Vol. 16, No.3, Summer, s.33-43.
- , (2011). "Negotiating Free Association between Western Sahara and Morocco: A Comparative Legal Analysis of Formulas for Self-Determination", *International Negotiation*, 16, s.109-135.
- STEPANOWA, A. (2014). " International Law and legality of secession in Crimea", *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, <http://cjcil.org.uk/2014/04/20/international-law-legality-secession-crimea/>, 20 April. 20 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.

- TATARENKO, A. (2014). "The Legal Status and Modern History of Crimean Autonomy", *Verfassungsblog*, http://www.verfassungsblog.de/en/the-legal-status-and-modern-history-of-crimean-autonomy/#.U-iRfeN_tR4, 2 April. 20 Ağustos 2014 tarihinde erişilmiştir.
- VÄRK, R. (2014) "The Incorporation of Crimea into Russia: Legal Perspective", *Diplomaatia*, no.128, <http://www.diplomaatia.ee/en/article/krimmi-liitmine-venemaaga-oiguslik-vaatenurk/>, April.
- WELLER, M. (2005a). "The Self-determination Trap", *Ethnopolitics*, Vol. 4, No. 1, March, s.3-28.
- , (2005b) "Chapter 3: Enforced autonomy and self-governance: The post-Yugoslav experience", *Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies*, Marc Weller and Stefan Wolff (eds), Routledge, Oxazon, s.49-74.
- , (2009). "Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments", *The European Journal of International Law*, Vol. 20, No.1, s. 111-165.
- s. 112, dipnot 1: Quinn, "Self-Determination Movements and Their Outcomes", in J.J. Hewitt, J. Wilkenfeld, and T.R. Gurr (eds), *Peace and Conflict 2007* (2008), at 33
- s.112, dipnot 2: Quinn, "Self-Determination Movements and Their Outcomes", in J.J. Hewitt, J. Wilkenfeld, and T.R. Gurr (eds), *Peace and Conflict 2007* (2008), at 35, 38
- s. 113, dipnot 5: J. Crawford, *The Creation of States in International Law* (2nd edn, 2007).
- WOLFF, S. and WELLER, M. (2005). "Chapter 1: Self-Determination and Autonomy: A Conceptual Introduction", *Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies*, Marc Weller and Stefan Wolff (eds), Routledge, Oxon, s.1-25.
- WOLFF, S. - RODT. A. P. (2013), "Self-Determination After Kosovo", *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No.5, July, s.799-822.
- WYDRA, D. (2004). "Crimean Authority and Self-Determination", *International Journal on Minority and Group Rights*, Vol. 10, s.111-130.
- s.112, dipnot 2: Sasse Gwendolyn, 'Die Krim-regionale Autonomie in der Ukraine', *Brichte des BIOst* 31-1998; s.7; see also Zajcev, 'Istorija Ukrainy', Svit, L'viv 1996, s. 91-93